

نظام اداری غزنویان در تاریخ بیهقی

www.ketab.ir

مرضیه جعفری

هادی ناعمی

- سرشناسه : جعفری، مرضیه، ۱۳۶۵ -
 عنوان و نام پدیدآور : نظام اداری غزنویان در تاریخ بیهقی [کتاب] / مرضیه جعفری، هادی ناعمی.
 وضعیت ویراست : [ویراست ۴۲].
 مشخصات نشر : تربت حیدریه: چشم انداز قطب، ۱۴۰۰.
 مشخصات ظاهری : ۱۳۵ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۹۳-۳۹۵-۷
 وضعیت فهرست : فیا
 ویدی :
 یادداشت : کتاب حاضر برگرفته از کتاب "تاریخ بیهقی" اثر محمد بن حسین بیهقی است.
 یادداشت : کتابنامه: ص. ۹۵ - ۱۰۲.
 موضوع : سازمان‌های دولتی - ایران -- تاریخ
 موضوع : Administrative agencies -- Iran -- History
 موضوع : ایران -- تاریخ -- غزنویان، ۳۵۱ - ۵۸۲ ق.
 موضوع : Iran -- History -- Ghaznevids, ۱۱۸۶-۹۶۲
 شناسه افزوده : ناعمی، هادی، ۱۳۶۵ -
 شناسه افزوده : بیهقی، محمد بن حسین، ۳۸۵ - ۴۷۰ ق. . تاریخ بیهقی
 شناسه افزوده : Tarikh Beihagiba ۱۰۷۷-۹۹۵Beihagi, Mohammad ibn Hossein,
 ده بندی کنگره : JQ۱۷۸۵
 ده بندی دیویی : ۳۵۱/۵۵۰۶
 شماره : ۸۳۳۱۳۸۹
 کتابشناسی ملی :

نظام اداری غزنویان در تاریخ بیهقی

نویسنده/ان : مرضیه جعفری - هادی ناعمی
 ناشر : انتشارات چشم انداز قطب
 تیراژ : ۱۰۰۰
 نوبت چاپ : اول
 تاریخ چاپ : ۱۴۰۰
 چاپ : یبونا
 قطع : وزیری
 تعداد صفحات : ۱۳۵
 قیمت : ۵۰۰۰۰۰ ریال
 شابک :

۹۷۸	۶۰۰	۴۹۳	۳۹۵	۷
-----	-----	-----	-----	---

آدرس: مشهد، خیابان امام خمینی، امام خمینی ۶۴
 تربت حیدریه، خیابان مدرس، جنب بیمه پاسارگاد
 تلفن: ۰۹۱۵۳۳۲۸۵۱۶ - ۰۹۲۲۳۵۷۱۰۹

فهرست مطالب

۳	پیشگفتار.....
۶	فصل اول.....
۶	کلیات.....
۷	حکومت غزنوی.....
۱۲	نظام اداری غزنویان.....
۱۷	وزارت و سابقه‌ی آن در تاریخ سیاسی ایران.....
۲۱	خصوصیات وزارت.....
۲۱	۱- القاب وزیر.....
۲۲	۲- کسب شایستگی قبل از وزارت.....
۲۴	۳- مراسم وزارت.....
۳۶	۴- موقعیت وزیر.....
۳۸	وظایف وزیر.....
۴۳	فصل دوم.....
۴۳	سرانجام وزیران در تاریخ پیشین.....
۴۷	ابوالعباس اسفرائینی.....
۵۰	احمد بن حسن میمنندی.....
۵۶	حسنک.....
۵۹	بوسه‌ی حمدوی.....
۶۱	احمد عبدالصمد شیرازی.....
۶۸	سایر وزرای حکومت غزنوی.....
۷۰	فصل سوم.....
۷۰	مزایا و خطرات وزارت.....
۷۴	فصل چهارم.....
۷۴	حاجب بزرگ (وزیر دربار/وزارت کشور).....
۷۸	فصل پنجم.....
۷۸	سایر دیوان‌ها (وزارت خانه‌ها).....
۷۹	دیوان.....
۸۱	۵-۱- دیوان استیفا (وزارت دارایی).....
۸۲	۵-۲- دیوان عرض یا عرض الجیوش (وزارت جنگ).....
۸۵	۵-۳- دیوان انشا (رسائل، رسالت، دارالتحریر).....
۸۹	۵-۴- دیوان اشرف (وزارت اطلاعات یا اداری بازرسی).....
۹۱	۵-۵- دیوان برید (وزارت پست، تلگراف و تلفن).....
۹۴	۵-۶- دیوان مضالم (قوه قضائیه).....
۹۶	۵-۷- دیوان قضا (قوه قضائیه).....
۹۸	۵-۸- دیوان وکالت (قوه مجریه).....
۹۹	۵-۹- دیوان مملکت و حساب.....

۹۹	 دیوان نکت ۵-۱۰
۱۰۲	 فصل ششم:
۱۰۲	 کدخدا (وزیر حاکم شهر)
۱۰۵	 فصل هفتم:
۱۰۵	 وزیرگونه‌ها
۱۰۷	 بوالحسن عبدالجلیل
۱۰۸	 بوالخیر بلخی
۱۰۸	 بوسهل زوزنی
۱۱۱	 بوالقاسم کثیر
۱۱۱	 سوری
۱۱۲	 طاهر دبیر
۱۱۳	 عراقی دبیر
۱۱۴	 علی قریب
۱۱۶	 یادداشت‌ها
۱۲۲	 کتاب‌نامه

پیشگفتار

مطالعه‌ی تاریخ غزنوی، تا کنون پیشرفت زیادی نکرده است؛ اغلب پژوهش‌گران، تنها به اعمال معروف‌ترین آن‌ها، محمود، توجه کرده‌اند و به مسائل مهم دیگری چون وزیران، نسبت به مسائل دیگر، کمتر توجه کرده‌اند. محمود دشمن هر شیعی، و کشته و برادر کشته هر معتزلی و هر فلسفی مشرب بود، او سنی متعصب بود و فقط با خام اندیشانی که بر کرد او زبان به تأیید اعمالش در خراسان و ری و هندوستان می‌گشودند سراسازگاری داشت. هر بار که خبر فتوحات محمود یا حملات او بر ضد مخالفان عباسیان به بغداد می‌رسید، القاب تازه‌ای مانند ولی‌امیر المؤمنین، ناصر الحق و پاکهف‌الدوله و الاسلام به سلطان غزنوی اعطا می‌شد.

با این همه، سلطان مسعود غزنوی نیز نسبت به حرم مطهر امام رضا (ع) بی تفاوت نماند. سوری بن معتز به دنبال دستور سلطان مسعود به ساختن و ساز مجدد حرم رضوی اقدام کرد. بنا به گفته کارشناسان تاریخ حرم رضوی، مناره کنونی کنار گنبد مطهر امام رضا (ع) از آثار ماندگار عصر طلائع محمود و مسعود غزنوی است که تاکنون باقی مانده است.

یکی از معروف‌ترین آثار تاریخی که پیرامون حکومت غزنوی شکل گرفته است، تاریخ بیهقی است. در متن‌ها و مقالات پراکنده و سخن‌رانی‌هایی نیز که درباره‌ی معروف‌ترین اثر دوره‌ی غزنوی، تاریخ بیهقی شکل گرفته است. یا بیشتر به جنبه‌ی زیباشناختی اثر بیهقی پرداخته شده (جهاندیده، ۱۳۷۹) یا در لابه‌لای بررسی کلی مسیر تاریخ ادبیات، به تاریخ بیهقی نیز اشاره‌ای شده است (صفا، ۱۳۳۸). گاهی در کتاب‌های تاریخی و از خلال بررسی حکومت غزنویان، در پایی از اثر بیهقی پیدا می‌شود (فروزانی، ۱۳۸۴)، گاهی هم در بعضی کتاب‌ها و مقالات تنها به یک جنبه‌ی کوچک از منقش وزارت در تاریخ بیهقی اشاره‌ی مختصری شده است (خطیبی، ۱۳۷۲). یا این که این

آثار صرفاً تصحیح (مورلی، ۱۲۷۶ق/۱۸۶۸م) و ترجمه‌هایی (آرنوس و کاربوویچ، ۱۳۴۴ش/۱۹۶۲م) بوده که در حاشیه‌ی کتاب توضیحات کوتاهی درباره‌ی متن بیهقی درج کرده‌اند. در سال‌های اخیر نیز بیشتر این کتاب‌ها، گزیده‌هایی بوده که از نظر پژوهشی کاربرد زیادی ندارند (اشراقی، ۱۳۸۱).

کتاب بیهقی، متنی تاریخی و مبتنی بر واقعیت است که با قلمی فاخر نوشته شده است. همین خصیصه‌ی دوم که در بیهقی به کمال است، کار او را به حوزه‌ی کارهای ادبی نزدیک می‌کند. بیهقی در واژگان و نحو و قالب، تصرفاتی کرده که زبان و سبک آن را از هر کتاب دیگری متمایز می‌کند. او عمده‌ی منابع پیش از خود را خوانده و آنچه را دیده و شنیده بر خواننده‌هایش اضافه کرده است و روشی در تاریخ‌نگاری برگزیده که پیشینیان فاقد آن بودند. در واقع او با خلق اثری ادبی - تاریخی، یادگار منحصر به فردی را خود به جای گذاشته است (محمدی، ۱۳۸۹: ۶).

از این رو، با توجه به سبک نگارش تاریخی بیهقی، مورخان، به مسائلی چون ساختار نظام اداری غزنوی یا وزارت (vizier) در این کتاب، به طور مستقل کمتر پرداخته‌اند و در مطالعات ادبی نیز، تنها از زوایای زیبایی‌های ادبی به آن نگریسته‌اند؛ لذا پژوهش‌گر حاضر با در نظر گرفتن هر دو بُعد ادبی و تاریخی اثر، تحقیقاتی را انجام داده است.

ابوالفضل بیهقی (۴۷۰ق - ۳۸۵) به روشنی از دیوان وزارت نام برده و در مورد عمل کرد وزیر آن به تمامی شرح داده است؛ بر همین اساس، غالب آثار به بررسی این جنبه از وزارت پرداخته‌اند؛ اما با نگاه دقیق‌تری به مفهوم وزارت در تاریخ بیهقی، به عناوینی چون دیوان‌ها برومی‌خوریم که با توجه به نحوی عمل کرد و تصدیق منابع معتبر (معین، «دیوان») می‌تواند همان

وزارت‌خانه‌ها در عصر حاضر باشد یا منصب حاجب بزرگ که وظائف وزیر دربار در قرون اخیر را به عهده دارد (انوری، ۱۳۷۳: ۳۰).

بنا به گفته‌ی خود بیهقی، وزرایی پنهانی در دوره‌ی غزنوی بوده‌اند که رسماً شغل وزارت نداشتند؛ اما به طور پنهانی در امور دخالت داشتند و به اصطلاح، پادشاه را بر کاری می‌آوردند و سخن‌شان، گاه حتی از وزیر نیز مهم‌تر شمرده می‌شده است (بیهقی، ۱۳۸۸: ۲۵۶) و نیز منصب کدخدای حاکمان شهرها که معین، معنای وزیر را در پس آن یافته است (معین، «کدخداه»، نشان از کاربرد گسترده‌ی واژه‌ی وزارت در تاریخ بیهقی دارد.

در همین راستا، سعی شده است بر مبنای تاریخ بیهقی و با استناد به منابع کوناگون، نظام اداری غزنوی و نموده‌های گوناگون لفظ وزارت در این کتاب تبیین شود.

در پایان از استادان ارجمند خانم دکتر زهرا انصاری، آقای دکتر محمد جعفر باحقی، دکتر اکبری مفاخر، دکتر عباس محمدزاده و جناب آقای مهدی مهدی‌بی‌خاطر راهنمایی‌های بی‌دریغ‌شان ممنونم.